

Karácsonyi lexikon

ADVENTI HÁZIKÓ – Egyes német családoknál még ma is él a szokás, így advent első napján fölállítják az ún. adventi házikót. A keménypapírból készített színes házmodell kivágható-hajtogatható nyomtatott változatait a két világháború között a könyv- és papírüzletekben is árulták. Később színes vékony bádoggal változatai is elterjedtek. Ahol ezek nem őrződtek meg, ott a maguk készítette papírházikót helyezik el a nappaliban évről évre. Annyi ablakkal készítik, ahány nap van hátra az ünnepig. Az adventi nappalral ellentétben a házacska nem rejt ajándékokat, csupán abban segít, hogy a gyerekek várakozását enyhítse, s a lelki készülődésüket szolgálja. A papír épület utolsó ablakát a szentesti vacsora kezdetén kell kinyitnia hagyományosan a legfiatalabb családtagnak, a házikó kapuját karácsony napján a közös reggelizés alkalmával kell kitérnie a legidősebb gyerekeknek, a bezárás feladata pedig az ünnep lezárásaként a nagypapa, vagy a nagymama dolga.

ALMAJÖVENDÖLÉS – A cseh és a szlovák karácsonyi hagyományokhoz kapcsolódó, ma is legelterjedtebb jóslásnak egy piros alma kettévágása számít. Szenteste a vacsora befejeztekor a család fő nagy izgalmak közepette vízszintes irányban, a legnagyobb szélességénél vágja ketté az ünnepi asztalon eladdig gyanútlanul bazsalygó gyümölcsöt. Midőn ez megtörtént, lerakja a kezéből a kést, kis hatásszünetet tart, majd egyszerre felmutatja mindkét felét az egybegyűlteknek. Amennyiben a kettészelt alma magháza csillagformát mutat, mindannyian fellelegezhetnek, mivel ez a következő karácsonyestig tartó sikeres és boldog hónapokat ígér. Ha azonban a magtokokból csillag helyett inkább keresztre emlékeztető rajzolat tárul fel, az arra utal, hogy szörnyen nehéz esztendő vár a családra.

ANGYALFIA – Ízes, régi, szép magyar kifejezésként ismert szavunk a vásárfia, amely a vásárból hazavitt apró meglepetés hagyo-

mányos elnevezése volt. Ehhez hasonló szóalkotással Magyarországon kezdetben angyalfiának nevezték a karácsonykor átadott ajándékokat is. Később azonban, mivel a protestáns vallások hatására karácsonyi ajándékhozóként a katolikus családokban is egyre inkább Jézust (Jézuskát) emlegették, a kifejezés lassan kikopott a köztudatból.

ANGYALHARANG – Az I. világháborút megelőző évek karácsonyainak díszítési újdonsága volt. A hirdetések tanúsága szerint Magyarországon 1907-ben jelent meg először. A karácsonyfára függesztve egyszerű csengettyűként működhetett, oly módon, hogy rázni se kellett. A belsejébe helyezett gyertyácskákat meggyújtva – gyerekszemnek láthatatlan beavatkozással – mintegy varázsütésre, egyszerre csak felzengett. A korabeli leírás szerint: „a három meggyújtott gyertya működésbe hozza a hajtó kereket és az erre erősített golyók megütik a harangot és ezáltal ezüstcsengésű harangszó hallatszik úgy, hogy fiatal és öreget egyaránt karácsonyünnepi hangulat hatja át.” Meleg kályhára állítva gyertyaláng nélkül is működött. Változatainak meglehetősen borsos ára (1,5 - 2 korona) csak a tehetősebb családok körében tehetné népszerűvé.

ARCMOSÁS – Az Ipoly-menti falvak eladó sorban lévő lányai karácsony éjszakáján szentelt vízzel mosták meg az arcukat és úgy aludtak el, hogy alaposan meg sem törölték azt. Abban mesterkedtek – több-kevesebb sikerrel –, hogy az elalvásig mindenképpen maradjon a bőrükön néhány cseppnyi a különleges permetből. Arra fele ugyanis makacsul tartotta magát a néphit, hogy ilyen-

kor – de csakis ekkor – feltétlenül megjelenik az álmukban a majdani vőlegény, hogy letörölje róluk az ügyesen megőrzött szentelt harmatot. A jövőbelátás képességének reménye megért a számukra ennyi kényelmetlenséget.

AUTÓ-STOP – Vietnam legnépesebb metropoliszában, Ho Si Minh-városban (az egykori Saigonban) él az ország legnagyobb keresztény közössége. Karácsony napjaiban annyian keresik fel a belvárosi székesegyházat, vesznek részt a miséken – ünnepelnek a jeles alkalomra szépen feldíszített, estére kivilágított templomtérre –, hogy hosszú évek óta, valóságosan megbénítják a forgalmat. A hatóságok a gyalogosok és kéreklárosok biztonságának megővésére más megfelelő forgalomtechnikai megoldást nem találtak, így a belvárosból a legutóbbi karácsonyok alkalmával kitiltották a gépjármű közlekedést. Ezt az intézkedést a buddhista helybeliek is örömmel fogadták, mert erősen javít a dél-vietnami nagyváros légszennyezettségi mutatóin. A karácsonyt ők afféle környezetvédelmi ünnepként élik meg.

ÁLLATBESZÉLGETÉS – Kelet-európai legenda szerint karácsony éjszakáján a gonosz lelkek az első éjfél harangzó felhangzásakor egy fertályórára erejüket veszítik. A néphit úgy tartja, ilyenkor az állatok is emberi szóval kezdenek fecsegni. Azok számára, akiket erre az égi hatalmak kiválasztanak mindez halhatóvá is válik. Jellemző, hogy a századokon keresztül közzájón forgó, s írásban is rögzített történetek legtöbbszörben a lábasjóságok a gazdáikra panaszkodnak, vagy beárulják félrelépő gazdasszonyaikat. Néhány esetben azonban hálából rejtett kincsek nyomára juttatják a szűkölködőket. Hasznos dolog tehát az állatokkal tisztességesen bánni, a lehetőség határáig kímélni őket. E hiedelemnek jelentős szerepe lehet abban, hogy karácsonykor a háziállatoknak is nagyobb figyelemben, törődésben, extra-ellátásban van részük.

BAZSALIKOMTÁL – Noha a karácsonyfa állítása ott is egyre népszerűbb, Görögországban és Cipruson sok családban őrzik még a régi módit, s inkább egy, dróttal a széleinél fogva felfüggesztett fatál központba állításával jelzik a karácsonyt. A tál felett, a drótok találkozásánál egy fakereszt, s egy köré csavart bazsalikomszál lóg. Ez utóbbit a tálba öntött friss víz tartja életben. A család egy tagja (rendszerint az anya) gondoskodik arról, hogy az előző napi vízzel az összes szobát enyhén meghintse, majd a bazsalikom ölelte keresztet megmártsa a frissen feltöltött vízben, s másnapig felakassza az eredeti helyére. A hagyomány szerint ez az eljárás teszi megközelíthetlenné a ház valamennyi helyiségét a Föld mélyéből karácsony táján előbújó koboldoknak, akik amúgy kioltanák a tüzet és megsavanyítanák a tejet is a házban.

BETLEHEMEK SZÉPSÉGVERSENYE – Olaszországban minden esztendőben megrendezik a különböző itáliai és külföldi városokban, egyházközségekben s iskolákban készített betlehemes remekműveket. Magyarországról is mindig számos pályázat érkezik. Műkedvelő és hivatásos iparművészek egyaránt indulhatnak a versenyen. A másik nagy hírű szépségversenyt Lengyelországban, Krakóban tartják. A versenyműveket – amelyeket náluk csak helyi lakosok készíthetnek – december első csütörtökjén mutatják be a város főterén. A déli harangzó alatt kézbe veszik, vállra emelik a díszes munkákat, s ünnepélyes menetben, zenekísérettel viszik át a helyi Várostörténeti Múzeumba. Ott zsűrizik és kiállítást is rendeznek belőlük. Tavalyelőtt és tavaly már száznál is több pályamunkát kellett a műtészeknek elbírálniuk.

BOA – A karácsonyfára helyezett girland az édenkerti bűnre csábító kígyót megtestesítő jelképként került a Tudás fájának almáira emlékeztető színes gömbök mellé. A karácsonyfadísz a nyakra-váll-

ra vethető női prémről, az pedig az óriáskígyóról kapta a nevét.

BÖLCSŐCSKÉZÉS – Magyarországon is honos adománygyűjtő játékok volt, amelyet – az újjáélesztési kísérletek ellenére – teljességgel kiszorítani látszik a betlehemezés szokása. A bölcsőcskézésben kizárólag lányok vettek részt. A Máriát alakító szereplő leült a felkeresett házakban, s az ölében tartotta a kis Jézust megtestesítő, bölcsőben fekvő babát. A családra mondott jókívánságok után körbevették a szobában, hogy a família aprajánagyja áhítatos csókjával illesse a Jézus-baba arcát. A csók lehetőségéért és a jókívánságokért adott ajándékokat az ugyancsak körbe vitt – a csókdosás idején éppen üres – bölcsőcskébe tették.

BŰNBOSCSÁNAT – A kései bocsánatkérés is bocsánatkérés. Ráadásul nem is jövedelmez rosszul! Mivel a szentestét a legtöbben odahaza, vagy családi-baráti körben töltik, a szállodák látogatóinak száma jelentősen megcsappan. 2004-ben járta be a világsajtót egy leleményes hoteltulajdonos újítása, aki a londoni belvárosban levő Travelodge nevet viselő vendégfogadjában újszerű kedvezményt vezetett be. Meghirdette, hogy minden olyan házaspárt, amelynek női tagja a Mária (Maria), a férj pedig a József (Joseph) nevet viseli, s ezt hitelt érdemlően bizonyítani is tudja, karácsony éjszakáját ingyen töltheti a szállodában. E lépésével – fejtette ki a brit lapoknak – szeretne bűnbocsánatot nyerni az egykori szálláshely-tulajdonosok és mai utódaik számára, amiért nem gondoskodtak kellő időben arról, hogy Jézus születésekor legyen megfelelő számú szabad szoba Betlehemben. Hogy mennyit nyert az üzletben, lett-e folytatása, követője a kezdeményezésnek, nem születtek tudósítások. Természetesen arról, hogy a kellő körültekintés hiánya valóban bűnnek minősül-e, illetve hogy megadatott-e az érintettek számára a várva várt bűnbocsánat, egyelőre szintén nem érkezett hír.

CHRISTKINDLI-VÁLASZTÁS – Nürnbergben karácsonykor két évente ifjúsági szépségversenyt rendeznek a lányoknak. Nem nevezhet be akárki. Kikötés, hogy csak olyan helyi születésű 16 és 19 év közötti életkorú ifjú hajdonok indulhatnak, akik hosszú szőke hajkoronát viselnek. A versenyre ráadásul erősen hullámosra kell rendezniük frizurájukat, különben esélyük sincs a győzelemre. A nyertes két esztendőre megkapja a Christkindli képviselői jogát (őt tekintik helyi megtestesítőjének), de ő lesz a karácsonyi vásár nagykövete is. Feladatai közé tartozik, hogy a kórházakba, az árvákhoz és az idősek otthonaiba eljuttassa az ajándékokat.

CUKORHINTÉS – Szerbiában kialakult több évszázados szokás, hogy a következő évi jó termés és egészség reményében, amikor portája ajtaján beviszik a feldíszítésre szánt fenyőt (néhol a már feldíszített karácsonyfát), a házigazda gabonát és cukrot hint az ünnepi szállítmányra.

CSILLAGEMBER – Lengyelországban, elsősorban a valaha porosz uralom alatt álló vidékeken, a néphagyomány szerint a karácsonyi ajándékokat a „Gwiazdor” (a Csillagember) hozza.

CSILLAGFIÚK – Észak-Finnországban ma is élő néphagyomány a középkori eredetű Tiernatyttö (Csillagfiúk) elnevezésű játék. A csillagfiúk éppúgy házról házra járnak, mint mifelénk a betlehemesek, azzal a nem csekély különbséggel, hogy ők a napkeleti bölcsek (háromkirályok) és az általuk felcsigázott érdeklődésű Heródes király szempontjából idézik fel a születés történetét. Az énekes produkcióért és a felkeresett családokra mondott jókívánásokért cserébe nekik is ajándékokkal kedveskednek.

CSILLAGSZÓRÓ AKCIÓ – A karácsony megünneplésére készülő emberek az esztendő más időszakában megszokottnál jóval több ételmiszert és sok – jelentős értékű

– ajándékot vásárolnak. Ilyenkor a becsapásukra szakosodott üzérkedő hivatalos és zűgkereskedők száma is megnövekszik. Olyan áruk is gazdára lelnek, amelyeket nyugodtabb napokban – rossz minőségűk, vagy veszélyességük miatt – lehetetlen lenne eladni. A magyar hatóságok 2007-ben, Európában elsőként, összehangolt adventi fogyasztóvédelmi „hadjáratba” fogtak. Az azóta évente megrendezett szigorított és magas hatásfokú – a fogyasztóvédelem, a rendőrség, a vám- és pénzügyőrség, a tisztiorvosi szolgálat, az adóhivatal és a munkaügyi felügyelet részvételével zajló – ellenőrzés-sorozat kapta ezt a zengzetes, s alkalomhoz illő visszatérő nevet.

CSIPKECSILLAG – Észtország északi térségeiben kedveltek a csipke és horgolt karácsonyfadíszek, amelyeket hagyományosan csak akkor illik kifüggeszteni, ha azokat a család lányai, asszonyai készítették. Alakjuk minden esetben csillagforma, de ezen belül a legkülönbözőbbek lehetnek, sok esetben hópíhére emlékeztetnek. Ahol őrzik a szokást, a karácsonyi üdvözlés mellé a távol levő családtagok számára is borítékba tesznek egy-egy ilyen lapos díszítményt, hogy a kis kézimunka az illető fáján is jelezze a felbonthatatlan köteléket.

CSULALONGKORN – A tavaly decemberi számunk hasonló összeállításában említést tettünk arról, hogy Cromwell miként tiltotta be Angliában a karácsonyt. Illendő hát, hogy olyan vezető személyiségről is megemlékezzünk, aki saját országában a karácsony elterjesztésén tüsténkedett. Mongkut thaiföldi király fia, Csulalongkorn (az Ötödik Ráma) 1883 decemberében újsághirdetésben hívta fel a figyelmét arra, milyen szép szokás karácsonykor egymást megajándékozni, s mennyire nemes dolog a karácsonyi családi ünneplés. Úgy vélte és úgy hirdette, hogy vallástól függetlenül érdemes az ünnep a meghonosításra. Köz-

reműködésének volt köszönhető első ízben, hogy a karácsonyt nem-keresztények is ünneppükké tették.

DÍSZPÓK, DÍSZFONÁL – Ukrajnában múpókot és pókhálót is tesznek a karácsonyfára – adtuk hírül néhány éve. Az ukrán szokás kialakulásáról azonban nem ejtettünk szót, pedig igen szép népmonda az alapja. Eszerint egy, a gyermekeivel iszonyatos szegénységben tengődő, de hatalmas hitű özvegyasszonyt érte a csoda. Méltón akarta ünnepelni a Megváltó születését, de semmiképpen nem tudott pénzhez jutni, örült, hogy néhány egyszerű falatot össze tudott koldulni. Egy nap valahonnan fenyőtoboz hullott a kunyhójuk földpadlójára, s egy kis fenyőmag gyökeret vert, majd gyors növekedésnek indult. Hiába örültek a gyerekek, nem tellett díszekre, még csak papírra se, hogy abból hajtogatnának. Karácsony reggelére egy pók azonban befonta az összes fenyőágat, s amikor a napsugarak végigkúsztak a pók mesterművén, a különös pókháló egyes szálai arannyá, más szálai ezüstfonállá váltak. Az ukránok máig vallják: karácsonykor pókhálót találni, szerencsét hoz. Ezért tesznek díszpókot és múpókhálódíszeket a fákra.

ELSŐ MAGYARORSZÁGI KARÁCSONYFÁK – Lukács László néprajzkutató szerint a magyarországi karácsonyfa-állítás szokását három előkelő hölgy vezette be. 1819-ben József nádor harmadik felesége, Mária Dorottya württembergi hercegnő Budán, 1824-ben pedig Brunszvik Teréz grófnő Martonvásáron állított fel Bécsből hozott, feldíszített fenyőt. Podmaniczky Frigyes báró viszont azt meséli naplójában, hogy édesanyja, egy szász királyi miniszter leánya, a drezdai Noszticz-Jackendorf Elza grófnő honosította meg családjukban a karácsonyfa-állítást 1828-ban.

EZÜSTFÜRDETÉS – A Farkas György által a gyimesi csángókról forgatott dokumentumfilm-

ben (Csángómese, 2004) így emlékezik gyerekkorára az egyik megszólaló: „*Karácsony reggelén édesanyánk a mosdóvízbe fémpenzt tett, arról kellett mosakodjunk, hogy a következő nyáron egészségesek (...) legyünk. Úgy tudták, hogy Jézus is ilyen ezüstös vízbe feredett.*”

ÉLET VIZE – Norvégiában a karácsony elmaradhatatlan italkülönlegessége az akevitt (aqua vitae – azaz élet vize), amely köménnyel fűszerezett burgonyapálinka.

ÉNEKDÉLUTÁN – A karácsony igazi főszereplői – és korántsem csak a betlehemi kisdéd okán – a gyermekek. Az ő ünnepi csodavárásukra, készülődésükre mindenütt nagy az odafigyelés. Finnországban, hogy az ajándékok beszerzésekor, elrejtésekor, a fenyődíszítéskor ne lábatlankodjanak odahaza a templomokban előre meghirdetett időpontokban karácsonyi ének- és mesedélutánokat rendeznek a számukra. Hogy, hogy nem ezek egyike mindig a szenteste délutánjára esik, így téve kényelmessé és titok telivé az otthoni készülődést.

ÉSZAKJEL – Új nyugat-európai hóbortként terjed, hogy a gyerekek szobájában iránytűvel megkeresik az északi pólushoz legközelebb eső szegletet, majd a fal azon pontjára felhelyezik az üzletekben különféle méretben és kivitelben kapható, vagy maguk készítette Észak-szimbólumot. A Mikulás szánja ugyanis az új keletű legenda, rajz- és játékfilmek szerint arról hozza a karácsonyi ajándékokat. Persze csak a jó gyerekeknek! A képecskéket, domborműveket az erre való egész éves emlékeztetőül, pedagógiai megfontolásból szögelik a falra.

FAKANÁL – Sokfelé úgy tartják, hogy az az igazi ajándék, amelyet maga készít az ember, egy kis csekélységet pedig illetlenség visszautasítani. Walesben régen nagy divat volt karácsonykor egy-egy kézzel faragott fakánállal meglepni azokat a lányokat, elvált és özvegyasszonyokat, akik

tetszettek a kanálkészítő (vagy fakanálvásárló) férfiembernek. A XVII. század környékén kialakult és a XIX. végén még általános szokásként őrzött hagyomány a körmönfont udvarlás kezdő fejezete volt. Óvatos szerelemnyilvánításként került a kanál átadásra, ami általában a karácsonyt megelőző napokban történt, mivel ilyenkor visszautasítani egy apró ajándékot nagy sértésnek számított. Az adományozó pár nap múlva így is egyértelmű választ kapott. A szenteste ugyan Walesben is a családoké volt, ám másnap nyitva álltak a házak kapui, hogy jókívánságait némi poharazgatás mellett bárki elmondhassa. Sok szerelem – ahogy mondani szokás – karácsonykor kezdett szárba szökni. Amennyiben ugyanis a kiválasztott hölgy szeretettel fogadta a közeledési szándékot, szívének kedves volt az udvarló személye: az illető a karácsonyi látogatásakor megtalálta fakánálát a konyhafalon. Ha nem látta ott, nagyobb sértés, kellemetlenség és szégyenérzet nélkül élhette meg a visszautasítást. Ma már többnyire csak pusztá kedveskedésnek számít (persze némi felhanggal) a fakanál-ajándék. Olyanok adják egymásnak (már nők is a férfiaknak), akik nagyon is biztosak egymás érzelmeiben. Sok családban a konyhából a nagyszobába került a kedves kis tárgy. A nagypapa vagy dédapa tárgyasult szerelmi vallomása, amit a dédmama vagy nagymama oly gondosan őrzött, karácsonykor – rájuk is emlékeztetve – ott lóg a karácsonyfa egyik központi helyén. Szinte sürgetik, hogy felmenőik kanálkái is mellőljük kerüljenek.

FEHÉR GALAMB – Örményországban sok helyen a karácsonyfa mellé a csúcsánál egy kissé magasabbra egy fehér galambot formázó szobadíszt is felakasztanak az ünnep idejére, amely a békét jelképezi. Szlovéniában karácsonykor ugyanígy fehér galambot lógnak a mennyezetre, de ott a helyi hagyományok ezt a szentlélek jelképének tekintik.

FEHÉR SZALMA – Litvániában két legyet ütnek egy csapásra, amikor a másutt is hagyományos karácsonyi díszítőelemet, a szalmát, különböző eljárásokkal kiféherítik. Úgy mondják: „a sorsot féherítik”, azaz nemcsak díszeket, szerencsésebb jövőt is készítenek. Staudinukainak hívják az ilyen fehér szalmából font karácsonyfa és asztaldíszeket. Ezek egyszerre idézik fel a betlehemi jászolt és a télen arrafele többnyire mindent elborító hó színét. A hagyományosan díszített litván karácsonyfa csúcsdíszé mindig fehér szalmakereszt.

FELFÚJHATÓ DÍSZEK – Egyelőre elsősorban az amerikai és kanadai karácsonyi dekorációs kellékek között nyertek nagyobb tért, de hollywoodi filmek hatására már néhány nyugat-európai országban is terjedőben vannak a házak homlokzatán, tetején, illetve az előkertekben rögzített felfújható díszeknek kétségtelen előnyük, hogy terjedelmes méretük ellenére is pillésúlyúak, használat után, leeresztve pedig kis helyen és könnyen tárolhatók. Szépségükről és giccs-szerűségükről persze ádáz vita dúlhat, hiszen nagyságbeli különbségük ellenére sem nehéz egy 20 centiméteres kerámia kerti törpe és a 8 méter magas Mikulás között felfedezni az ebbéli hasonlatosságot. Egy életnagyságú felfújható rénszarvast és hóembert, a kemény mellé függesztett télapósapka-kesztyűputtony hármast talán csak azok a nagy hógömbök múlják felül, amelyeknek átlátszó palástja mögött – ha kellően felrázzák – hóesést is látni. Újabban már kisházias, művészek által tervezett felfújós figurákat is gyártanak és hirdetnek.

FÉNYFESZTIVÁL – Medellín, Kolumbia második legnagyobb városának nevezetessége, melyet évről évre karácsonykor rendeznek meg. A folyóra kis mécseseket tesznek ilyenkor és ezek fénye bevilágítja a várost. A Costa Rica-i Fények Fesztiválja San Joséban

ezzel szemben egy tűzijátékkal kísért, fénykompozíciókkal és fáklyákkal történő tömegdemonstráció, ami éppígy fontos turistacsalogató látványosság.

GAGHANT BABA – Ő az örményországi Mikulás, aki hagyományosan december 31-én hordja szét az ajándékait mindazokhoz, aki erre jó magatartással rászolgáltak.

GLÓBUSZRÖPTETÉS – Kolumbiában szokás karácsonykor az üzletekben árult előrenyomott, színes hártypapírlapokból a kijelölt helyeken hajtogatva és összeragasztva egy-egy nagy gömböt készíteni. Egyes összeillesztéssel belülről az elkészült glóbuszon pontosan úgy helyezkednek el a kinyomtatott földrészek és országok, ahogy a valóságban. Csak az alján van eltérés, mert ahol egyébként az Antarktisz van, ezeken nyílás marad szabadon. E lyuk peremétől a gömb közepe felé egy merev drótkeret által rögzített nagyobb teamécses áll. A kész szerkezetet szenteste éjjelén egy kisebb magaslatra viszik, s miután meggyújtják a mécses, addig tartják, amíg a felmelegedő belső levegő a magasba nem emeli. Az elengedéskor egy távol levő ismerősnek, külföldi jó barát-

nak kívánnak valami kedveset. Úgy hiszik, hogyha messze száll a gömb, a karácsonyi kívánság is beteljesül.

GYÉMÁNT KARÁCSONYFA – A tokiói Takashimaya áruház korábbi karácsonyi gyémánt torta-akciójának sikerén felbuzdulva 2007-ben egyenként 1,2 millió euróért (valamivel több mint 300 millió forintért) karácsonyfára emlékeztető – konzervált rózsákból álló – 40 cm magas tornyocskákat hozott forgalomba. A karácsonyfadíszek szerepét százkarátos, valamint két-háromkarátos gyémántok töltötték be rajta.

GYERMEK-JÉZUS KÖRMELET – A vallásos máltaiakban sokáig tusakodott a gondos szülő a hívő kereszténnyel. Az alig néhány esztendőes gyerekek hancúrozása, sírása sokszor elvette ugyanis a karácsonyi éjféli misék áhítatos hangulatát. Otthon hagyni az apróságokat csak felügyelettel lehetett, kihagyni őket a karácsonyi misztériumból, nem tűnt túlságosan keresztényi gyakorlatnak. A megfelelő megoldásra 1921-ben, Hamrun városában jutottak. Ekkor és ott rendezték meg ugyanis először az esti sötétedés első óráiban azt a gyermek-Jézus körmenetet, amelyen elsősorban a

gyermek és kisgyermekes szülők vettek részt. Akik végigmentek, követve a Betlehembe igyekvő Szent Család, és a kis Jézus szobrait, az azokat kísérő egyházi vezetőket és az egész úton éneklő gyermekkórusokat, mentesültek az éjféli mise kötelezettsége alól. Ma már a legtöbb máltai gyülekezet megszervezi a saját gyerekkörmenetét, amin a felnőttek is egyre nagyobb számban vesznek részt. Mivel korábban az eredeti helyszínen nagyon gyér volt a közvilágítás, mindenki otthonról hozott mécsessel, fáklyával, gyertyákkal, gáz- és olajlámpákkal, kerékpárfényszórókkal, lampionokkal érkezett. Ezt a hagyományt is őrzik, s hogy a gyerekek élményét fokozzák, valamennyi templomnál a körmenet idejére kikapcsolják az utcai fényforrásokat.

HÁROM KARÁCSONY – Vannak országok, amelyekben a nyugati és a keleti keresztény egyházak karácsonyát is megünneplik. A szentestét azonban legtöbbször egy olyan országban ülik meg, amelynek nem is keresztény az államvallása. A karácsonyünneplés „bajnoki címe” ugyanis Izraelé, ahol évente háromszor is karácsony van. Az ottani, negyvennél több keresztény vallási közösség december 25-én, január

7-én és 19-én emlékezik meg Jézus Krisztus születéséről. Először a nyugati rítusú keresztények, azután a Julianus-féle naptár szerint élő ortodoxok, majd végül a külön szertartások szerint ünneplő örmény ortodox egyház hívei számára köszönt be a karácsony.

HERÓDES-JÁTÉK – A Néprajzi Lexikon szerint már a XI. század végéről származó Tractus Stellae-játékban is helyet kapott, mely Hartwick győri püspök szertartáskönyvében maradt ránk. Azokat a bibliai eseményeket jeleníti meg, dramatizált műkedvelő színelőadásban, amely a háromkirályoknak Heródes palotájában való megjelenésétől, a betlehemi történéseken keresztül az aprószentek – a királyi parancsra végrehajtott csecsemőgyilkosságok – történetéig vezetnek. A századforduló körül hazánkban bányasztársulatok magyar, német, szlovák és román nyelven adtak elő Heródes-játékot. A kézikönyv arra is felhívja a figyelmet, hogy a Heródes-játék a lengyeleknél, románoknál, ukránoknál is nagyon népszerű. Bábokkal előadott formáját is ismerik, a hordozható bábtáncoltató betlehemet német nyelvterületen például Herodes-Kasten-nek hívják.

IKONJÁRÁS – A gyulai románok körében honos karácsonyi népszokás, melynek során a gyerekek egy Máriát és a kis Jézust ábrázoló szent ikonnal járják sorra az ismerősök házeit, hogy énekükért és szerencsekívánataikért, kisebb ajándékokban legyen részük.

ISTENSAROK – Szlovénia egyes vidékein így nevezik a karácsonyi vacsorának otthont adó szoba azon részét, ahova a családi megemlékezés kezdetekor a családfő behozza a Szent Családot, a kis Jézust és rendszerint a pásztorok imáadását bemutató házi betlehemet, amely előtt, annak elhelyezése után az egész család imádságot mond. Csak ezután ülhetnek asztalhoz. Vízkeresztkor a hazavitt templomi szenteltvízzel mindig ezt a sarkot hintik meg először.

JANSSON KÍSÉRTÉSE – Svédországban az egyik legáltalánosabb karácsonyi étel hivatalos neve. Hagyma, krumpli, tejszín és haldarabok ízletes keveréke, kisütve.

JÉGCSAP-LAMETTA – Az ónfóliából készült hagyományos fémfüzérek új formájaként az 1920-as, 1930-as években jelentek meg „Eis-Lametta” néven a jégcsap alakú karácsonyfadíszek. Minél jobban meghúzták a kis, különleges fémspirál alját, annál vékonyabb és hosszabb „jégcsappá” vált, így mindegyik egyedivé volt varázsolható. Többet is lehetett egymás közelébe függeszteni anélkül, hogy unalmassá vált volna a dekoráció. Ezért is terjedhetett el nagyon gyorsan, s használták tömegesen még az 1960-as évek végén is.

JÉGSZOBROK – A kanadai Labrador City lakóinak sajátos karácsonyi versengését egyre nagyobb idegenforgalmi érdeklődés kíséri. Az egyes családok díszvilágításban fürdő házaik is figyelemreméltók, ám igazi látványossággá az a szokásuk vált, hogy házaik előtt természetes jégszobrokat helyeznek el. Mivel arrafelé többnyire farkasordító hidegek vannak, a helyi jégszobrászok alkotásai sokszor még február elején is megtekinthetők.

JELMEZŰSZÁS – Különleges, karácsonyhoz kötődő szabadvízi úszásnem. Angliában több mint ötven éves hagyomány alapján rendezik meg karácsony másnapján, a La Manche csatorna jéghideg hullámverése közt. Kijelölt táv nincs, mindenki addig úszik, ameddig képes elviselni a dermesztő hideg és a mozgását nehezítő ruhadarabok együttes fékhatását. Jókora közönséget vonzó lidércnyomásos látvány lehet azt szemlélni, hogy 100-300 kalapos, öltönyös, esernyős vagy éppen pizsamás úrnak, arab sejknek, Mikulásnak, feldíszített karácsonyfának, bohócnak öltözött fiatal emberek, apácának, túllszoknyás balettkisasszonynak, hawaii tán-

cosnőnek, rendőrnek felruházott hölgyek egy adott jelre egyszerre szaladnak be a fogvacogtató, haragos víztömegbe, majd némi úszás után, testükre tapadó maskarákban, lilán szederjes ajkakkal vágtatnak ki a habokból a melegedőhelyet célba véve. Ekkora örültségre persze csak komoly összegek reményében vállalkozik bárki is. Ez esetben sincs szó másról, az úszás ugyanis jótékonyági célt szolgál. A nézők csak a megfelelő összeg leszurkolása után kárörvendezhetnek a didergő, péppé ázott embertársaik felett. A rendezőség az így összegyűlt pénzadományokat minden évben más rászoruló réteg megsegítésére utalják át.

JÉZUSKALOPÓK – 2000-ben a bűnügytörténelem talán legkülönösebb túsdrámája tartotta izgalomban karácsonykor a belga embereket. A főváros több templomából – köztük a brüsszeli katedrálisból – és néhány vidéki plébániából is azt jelentették, hogy ellopták a betlehemi jelentek központi figuráját. Huszonegy templom hívei versenyt szörnyülködtek egymással, mert a jászolban hiába keresték a kiállított jelenet s a karácsonyi ünnepekör főszereplőjét. Az eseményekkel párhuzamosan a belga idegenrendészeti központ bejárata előtt több százán éjszakáztak a kemény mínuszokban, hogy a hivatali nyitva tartás alatt bejussanak benyújtani a menedékjog iránti igényüket. A magát Jézus 2000 Mozgalomnak nevező ifjúsági csoport lopta el a templomi csecsemőket, s egy nyilvános fővárosi előadást rögtönzött, belga környezetbe helyezve a betlehemi történéseket. Ennek során az idegenrendészeti bíró elé viszik a menedékjogokat kérő babákat, de a cigány Jézust, az ugandai Jézust, a palesztin Jézust, a csecsen Jézust egyaránt kiutasítja a hatóság, hiszen a jogvédők szerint a belga hatóság a valóságban is így jár el, megtagadva karácsony szellemét. Idegenként még az eredeti Megváltót is kiutasítanák – nyilatkozták rögtönzött sajtótájékoztatójukon –, ha szállást

vagy menedéket kérne tőlük. Az előadás után a túszul ejtett Jézuska-szobrokat rendben visszajuttatták eredeti tulajdonosaiknak.

KAKASJÓSLÁS – Fehéroroszországban – mint sok más helyen is a világban – a karácsonyt tartják a szerelemjósítás és jóvendülés egyik legalkalmasabb időpontjának. Az eladósorba került belorusz lányok ilyenkor faluszerre összeverődnek, s egy-egy maroknyi kukoricát szorongatnak, melengetnek a tenyerükben. Egy kört formálnak, s egyenlő távolságra leteszik a kukorica halmokat, majd pontosan a kör közepére helyeznek egy korábban éhkopp-ra fogott kakast. Miután mindez rendben megtörtént, egymást túlharsogva ki-ki arra kívánja rávenni a szorult helyzetbe került szárnyas jószágot, hogy pont azokból a szemekből kezdjen csemegézni, amelyeket ő helyezett el a kínálatban. Akinek ez sikerül, örömmel veszi tudomásul, hogy a következő karácsonyt már asszonyként fogja ünnepelni.

KARÁCSONY SZOMBATJA – Szenteste napjának, december 24-ének népies magyar megnevezése volt, teljesen függetlenül attól, hogy valójában milyen naptári napra esett. (Így például karácsony szombatja akár hétfő, akár péntek, sőt vasárnap is lehetett.)

KENYÉRÁLDÁS – A görög katolikus egyház előírásai szerint karácsony éjjélkor kenyéráldás (lítia) van egy éjjéli zsolozsma keretében, amelyet reggeli istentisztelet követ.

KERESZTVÁGÁS – A Magyar Katolikus Lexikonban is rögzített nemzetiségi népszokás szerint Hercegszántó sokác családjaiban a karácsonyi kalács közepére keresztet vágnak, majd bort öntenek a keresztbe, s csak ezután esznek belőle.

KIBÉKÜLÉS – A hagyományörző beás cigány családok legfőbb karácsonyi törvénye szerint haraggal nem lehet az ázsunul dá Krisunt (a karácsonyestet) meg-

ülni. Legkésőbb a szenteste be-köszöntét meghirdető „vacsoracsillag” feljövetele előtt minden haragosnak meg kell békülnie. Ez nemcsak a sértéseket elkövetők számára jelent bocsánatkérési és jóvátételi kötelezettséget, hanem ugyanilyen súllyal nehezedik azokra is, akikre a megbocsátás feladata hárul. Régen mélyen hittek a haragos lélekkel megkezdett karácsony balszerencsét hozó erejében, így az egész közösség azon munkálkodott, hogy a látható és az esetlegesen lappangó ellentéteket is elsimítsa.

KÍVÁNSÁGLISTA – Szó, ami szó, nem könnyű mesterség annak a meglepetésnek a kiválasztása, amit egészen biztosan örömmel fogad a megajándékozott. Sok kínos pillanat megelőzhető lenne úgy a keresgélés, mint az átadás során, ha pontosan tudnánk mi a másik szíve vágya. Ha viszont megmondaná előre, hogy mit akar, oda lenne a váratlanság varázsa. Dán polgári körökben régóta ismeretes, s bevált a recept e gond megoldására. Ott csak az egy háztartásban élő családtagok megajándékozása zajlik teljesen titokban, ami viszonylag könnyen is megy, hiszen őket ismeri mindenki a legalaposabban. A külön családban élő testvérek, sógorok, sógornők, szülők és nagyszülők kölcsönösen „kötelesek” nyilvánosságra hozni egy legalább tíz tételt tartalmazó listát arról, hogy mit szeretnének kapni egymástól. Így aztán végül mégiscsak meglepetés lesz, hogy ezek közül mi kerül a karácsonyfa alá.

KÖRKALÁCS – A máltai karácsonyok legjellemzőbb dísze, amelyet csak ilyenkor sütnek. Készítése mindenben megegyezik a hagyományos fonott kalácséval, kivételességét csak a végtelenített alakja adja. Vannak családok, amelyek színes szalagokkal, afféle kopogtatódíszként szenteste délelőttjén az ajtajukra is kifüggesztik, de a legtöbben az ablakaik üvegei közé, illetve üzletek kirakataiba zárják közszemlére. A vacsora idejére többnyire az asztal közepére

kerül. A közös imádkozás után a legidősebb családtag törli meg, s a legifjabbtól kezdve ad belőle egy-egy darabkát mindenkinek.

KÖRTÁNC – Skandinávia valamennyi országában általános szokás, hogy szenteste a vacsora után, mielőtt a karácsonyi ajándékok kiosztásra kerülnek, a család tagjai kézen fogják egymást és különféle ünnepi dallamok hangjaira körbetáncolják a karácsonyfát. Ez az első, legfőbb és legértékesebb ajándék, a többiről, a tárgyiasult ajándékokról csak ezután szabad lehántani a csomagolópapírt.

KRISZTUSFÉNY – Különleges gyertyakompozíció. Kialakulásának gyökerei Morvaországhoz kötik, ahol az 1800-as években már készítettek ilyeneket a hívek. A cseh-morva legenda szerint úgy született, hogy a templomi Betlehemben fekvő kisededhez illett minden hívőnek ajándékot vinni. Az egyik szegény család gyerekei valami különlegest szántak oda, de nem igen volt pénzüik. Megörültek, amikor összekuporgatott garaskáikért az egyik piaci kofánál nagyon olcsón kaptak egy narancsot. Már kifizették, amikor kiderült, hogy azért volt olyan olcsó, mert az egyik oldalán már enyhén rohadt és penészes volt a portéka. Törték a fejüket, s végül azt találták ki, hogy kivájják a rossz részt, s egy gyertyát dugnak a mélyedésbe. A lánytestvér leoldott a hajából egy piros szalagot, és a közepénél átkötötte vele a narancsgömböt. Hogy a helyén maradjon a szalag, négy kis ágacska szúrtak bele s a végére pár szem aszalt gyümölcsöt és mazsolát tűztek. Elvitték a templomba és a kapu előtt meggyújtották a gyertyát. A pap nagyon megdicsérte őket, mert gyönyörű jelképet alkottak, hiszen – mint mondta – a narancs a földkerekséget, a szalag az Egyenlítőt, a színe pedig a Megváltó véréét, a gyertya az Isten szeretetét, a négy botocska a négy égtájat és a négy évszakot, a gyümölcsök pedig a föld és a természet tápláló erejét idézi fel. Nagy-Britanniában az 1960-as években

éledt fel a szokás. Ifjúsági- s gyermek-jótekonysági szervezetek készítik és árulják az utcán, hogy a vételárral támogassák a szociálisan rászorultakat. Jobb módú családokban úgy illik, hogy legalább egy ilyen Krisztusfénynek (arrafele Christingle a neve) feltétlenül kell lobognia karácsonyeste, mert az jelzi, hogy gondoltak a szegény sorsúakra.

LUCAALMA – Régi szokás volt, hogy Luca napján a polcon ráncosodó almák közül egy különlegesen egészségesnek tűnőt kiválasztottak maguknak a lányok. Alkonyatig fényesre simogatták és melengették a tenyereikben, majd egy nagyot haraptak belőle. Ezt követően mindennap úgy szakítottak újabb részt a fogakkal belőle, hogy egy falat karácsony reggelére is maradjon a csutkán. E maradvánnyal – a tizenharmadik falással – a szájukban szaladtak aztán ki az utcára, s addig mentek, bandukoltak külön-külön irányba, míg az első legénykorú falutárs szembe nem jött velük. Úgy vélték, hogy ez az ilyen-olyanféle útba került legény – még ha ömamlaszága nem is tud felőle – vezeti majd egykor oltár elé őket. (Talán el sem hitték volna, hogy az illető – hozzájuk hasonlóan ismerve a szokást – nem véletlenül kódorog éppen akkor, az almadarabbal tömött képű menyecskének való lány felőli úton.)

LUTFISK – A svéd karácsonyi étkezés hagyományos halkülönlegessége, a világ talán leglúgosabb étele. (A lutfisk szárított tőkehalból készül, körülbelül három hétig áztatják vízben és egy hétig lúgos oldatban, hogy megpuhuljon.)

MADÁRKARÁCSONYFA – A Magyar Ornitológusok Szövetségének gyönki fiókja 1930 karácsonyán indított mozgalmat a hazai telelésű madarak megsegítésére, amelyhez több mint egy évtizeden át igen sokan csatlakoztak. Az ötletes madárkarácsonyfákhoz nyaranta narancs nagyságú és színű díszítőket

termesztettek. Decemberben az apró tőkökből a szár helyén egy szöveget vertek, arra masnival araszos spárgát, s arasznyi fenyőgallyat kötöttek. Az egészet pedig karácsonykor feldobták a fenyőfákra, ahol a gally fennakasztotta. A díszítőkből a feldobás előtt egy szeletet levágtak, hogy a magja láthatóvá legyen. A gyermekeknek is nagyon tetszett a madárkarácsonyfa. Ahogy a tudósítók feljegyezték, órák hosszat elgyönyörködtek az odaseregülő szén-, barát- és kékcinkékben s madárvédelmet is tanultak belőle. A gyönki madarászok a narancstök vetőmagjait megküldték az érdeklődőknek, így hamar elterjedt ez a kedves, szép, igen hasznos – s mára szinte elfeledett, újjáélesztésre érdemes – szokás. Miután a brit Observer című lap részletesen ismertette a kezdeményezést, Angliából is sokan kértek magot, ott is követőkre leltek a gyönkiek.

MIKULÁSVIRÁG – A Mexikó trópusi vidékeiről származó, ott őshonos növényt, amely cserepes virágként hazánkban is közkedvelt, nagyon szép legendák fűzi karácsonyhoz. Az egyik egy 1500-as években élt mexikói kislánnyól szól, akinek nem volt pénze, hogy a karácsonyi ünnepségre ajándékot vegyen. A kislány emiatti szívből jövő bánatát látva, egy angyal avatkozott az események menetébe. Azt tanácsolta a Jézus születéséről méltó módon megemlékezni szándékozó gyermeknek, hogy gyűjtse össze, vigye a templomba ajándékként az odavezető úton lelt növénymagvakat. A következő hajnalra e magokból gyönyörű mikulásvirágok nőttek és nyíltak. Mindenki a csodájára járt. Egy másik legenda szerint egy XVII. században élt fiúval, bizonyos Pablóval esett meg a csoda. A templomba készült megnézni a kiállított betlehemes jelenetet, s az út széléről zöld ágakat szedett. Ahogy közeledett sorra kinevették a kis Jézusnak szánt szegényes ajándéka miatt. Ahogy azonban lefektette a jászol köré, csodálatos piros levelű virágok lepték el az ágakat... A mikulás-

virágokat a Mexikóban térítő ferencesek használták először a karácsonyi dekorációként. A piros leveleinek alakzata miatt karácsonyi csillag néven is ismeretes növény Európában meglegházi virágként csak a XIX. században terjedt el. Mexikóban az advent utolsó hetében sok templom előtt cserepes mikulásvirágokból állítanak össze karácsonyfa-alakzatokat. A legnagyobb és legképrázatosabb ezek közül évről évre az oaxacai katedrális előtt áll.

MUNKASZÜNET – Karácsony ideje az európai országokban, s az amerikai kontinensen is munkaszüneti nappal járó ünnep. Csehországban és Szlovákiában háromnapos (szenteste napja is pirosbetűs), Portugáliában, Spanyol- és Franciaországban viszont csak egy napos munkamentesség jár. Az országok többségében kétnapos: december 25. és 26. is ünnep. Az Egyesült Államokban Alabama volt 1836-ban az első, 1907-ben pedig Oklahoma az utolsó állam, amely hivatalos ünneppé nyilvánította a karácsonyt.

NATILLA – Kolumbia legfontosabb – pudingra emlékeztető állagú – karácsonyi desszertje. Az egész országban a szentestére készítik el, s az azt követő napokban többször is fogyasztják. Legfontosabb alkotórészei a kukoricakeményítő, a tej, a fahéj, a nádcukor, és a szegfűszeg.

NEONKERESZT – A Dél-Koreai Köztársaság területén álló keresztény templomok oromzatára és tetejére az advent idején szebbnél-szebb fényfüzereket és világító díszeket helyeznek el. Bekapcsolják a templomtornyokra szerelt, élénkpiros színnel világító, keresztet formáló neoncsöveket is, amelyeket egyébként csak húsvétkor és karácsonykor használnak.

NYÁRI KARÁCSONY – A 2005 júliusában Koppenhágában megtartott XLIII. Nemzetközi Mikulás-konferencia (mert ilyen is van!) leszavazta a japán mikulásipari dolgozók képviselőjének a nyári karácsony

bevezetését célzó előterjesztését. A javaslat lényege az volt, hogy július 24-25-ére a déli féltekén élők számára azért kellene bevezetni a karácsonyt, mivel ott akkor van tél. Nagy kár, hogy elvetették az ötletet, mert új értelemmel gazdagodhatott volna a magyar nyelvben – már jóval a japán tervezet előtt is – közszájon forgó „nyári Mikulás” szófordulat is.

OPERA – Viszonylag ritka a zenetörténetben, hogy ugyanabból a prózai műből két különböző opera is készüljön, az pedig, hogy egyazon témától indítva két zeneszerző három operát is írjon – egészen különleges. Gogol novellája, a „Karácsonyjé” mutatkozott ilyen komoly ihletőnek. Előbb Csajkovszkij írt belőle 1874-ben „Vakula, a kovács” címmel operát, majd ugyanő „Cserevicski” címmel egy átdolgozást. 1895-ben csendült fel Rimszkij-Korszakov operája, amely megtartotta az eredeti Gogol-elbeszélés címét, s „Karácsonyjé”-ként járta be a világ operaszínpadát.

ÖKÖRKALÁCS – Nagyné Szabó Antigoné ismertette 1995-ben azt a görög karácsonyi szokást, amely Szkírosz szigetének egyik jövendőmondó hagyománya. Karácsonyra sütik meg a völdokulúrát, azaz az ökörkalácsot, amit azért neveznek így, mert elkészülte után egy ökor szarvára akasztják. Ezt követően izgatottan lesik, hogy az említett (és sütemény-névadó) állat, a fejét rázva miként szabadul meg az általa fölöslegesnek ítélt „ékítménytől”. Ha ugyanis próbálkozásai végén úgy esik le a kalács, hogy a sütemény

alja kerül az ég felőli helyzetbe, az szűk esztendő, ha viszont a teteje, az remek termést ígér.

ÖKÖRSZEM-TEMETÉS – A karácsony második napja eseményeihez – Szent István, a kereszténység első vértanúja ünnepéhez – Dél-Írországban egy rendkívül különös népszokás is fűződik. Madár-, madarász- és vadászjelmezekbe öltözött gyerekek egy kisebb madárkalitkát magyalbokrok ágaival eszkábálnak össze, majd mindezt magas póznákra szerelik, s ezzel sétálnak házról házra. Útjuk során szomorúan énekelnek és búbanatos trillákat füttyölnek. Amikor megnyílnak előttük az ajtók, boldog karácsonyt kívánnak a házigazda családjának s bejelentik: egy ökörszem temetésére gyűjtenek. Az ökörszem egy parányi – az ökor szeménél nem nagyobb –, méretéhez képest rendkívül nagyhangú madár, amelyik az ír szigeten is őshonos. A legenda szerint, amikor üldözői és a vértanúság elől menekülő István, az egyik jeruzsálemi diakónus magyalbokorba húzódott meg védelmet remélve, egy csőrét befogni képtelen ökörszem feldalolt, s így lett árulója. A nagy Szent azonban – igaz keresztényhez illendően – megbocsátott úgy neki, mint utódainak, sőt egyenesen védenecivé fogadta e hangfecsér teremtéseket. Másutt vidámabb nóták és küldöttségek járnak a portákat. Ők szegény ökörszemek étkezésére gyűjtenek pénzt és finomságokat. Bármily ürüggyel érkeznek is, örömmel látják a lurkókat, s ezen az sem változtat, hogy mindenki tisztában van vele, ők a szent igazi madárkái, a tollas jószágok mit sem látnak az adományokból. A készen kapott sütemények és a kiénekelten vett édességek egyaránt a jelmezes portyázók hasába kerülnek. Újabban jótékonyági egyletek – szegényeknek juttatandó adományokat gyűjtő felnőtt jelmezesek – is járnak a házakat. Náluk viszont hivatalos ökörszem-passzus van, amellyel igazolják, hogy valóban jó helyre kerül minden egyes cent.

PANTOMIMJÁRÁS – A kanadai Új-Skóciában a karácsony előtti tizenkét nap során, magányos vagy csoportos álarcos pantomimesek járnak az utcákat, miközben szörnyű zenebonát csapnak, csengettyűznek, bekérekednek a házakba, némajátékkal köszöntik a ház népét, és cukorkákat kérnek. A vendéglátóknak meg kell nevezniük (egyszerre csak egyetlen lehetőségük van rá) a megkukult köszöntő személyét. Ha eltalálják, akkor az alkalmi pantomimesnek le kell vetnie az álruhát, a maszkot – s mi több – a zajongást is haladéktalanul abba kell hagynia. Akkor azonban, ha nem találják el kilétét, fejét csóválva távozik, s másod-, harmad- és tizenketted nap is ott fog dübörögni, dörömbölni, sípolni, kerepelni s szótlán köszöntőket mutogatni a házuk tájékán.

PARADICSOMOLÁS – Ádám-Éva napján, karácsonykor előadott – az Édenkerti (paradicsomi) bűnbeesés történetét párbeszédese jelenetek formájában megjelenítő – középkori gyökerű színjáték. Német nyelvterületen napjainkig fennmaradt, mint népi misztériumjáték. A Néprajzi Lexikon szerint hazánkban a századforduló környékén németül, magyarul és szlovákul is adtak elő paradicsomjátékokat.

QUETSCHMÄNNSCHE – A frankfurti karácsonyi vásárok jelképe, afféle védjegye, s a helyszínen több változatban is megvásárolható figurája. A dióból, szilvából és mazsolából összeállított – kéményseprőnek, dobosnak, háziasszonynak öltötött alakok nagyon népszerű karácsonyi asztal- és ablakdíszek.

REMUNERÁCIÓ – A ma már teljesen idegennek ható, jobbára ismeretlen kifejezés még a két világháború között is nagyon szépen csengett az alkalmazottak fülében. A jelentése nyereségreszesedés, illetve fizetés kiegészítés. A munkáltatók többnyire év végére, a szentestét megelőző utolsó munkanapok egyikére idő-

zítették a kifizetését. A szokásos béren felül kiosztott karácsonyi remuneráció biztosította az alkalmazottak többletkiadásait, ajándékvásárlásait a családi ünnepeléshez, így nagysága igen fontos s közvetlen hatással volt a munkahelyi és otthoni hangulatra.

RÉNSZARVASOK – A karácsonyi ajándékokat osztó Mikulás szánját húzó lovakat a 1920-as évektől kezdődően egyre inkább repülő rénszarvasokra cserélték a grafikusok. Mára aztán – Ausztrália kivételével, ahol nyolc fehér kengurura hárul ez a nemes feladat – teljességgel ki is szorították a történetekből és képekről a földön járó patás társaikat. 1939-től már neveik is lettek: Élénk, Tancos, Peckes, Fürge, Üstökös, Cupido, Villám, Büszke és Rudolf. Ezt Robert L. May-nek köszönhetik, aki ekkor írta meg „Rudolf, a rénszarvas” című meséjét, a társai által az orra miatt kicsúfolt, de nélkülözhetetlen hőssé váló szarvtulajdonosról.

ROKONFENYŐK – A karácsonyi ajándékozás túlzásairól írt cikkekkel és tanulmányokkal alighanem tényleg Dunát, vagy – hogy Kanadáról szólván stílszerűek legyünk – Saint Lawrence Rivert lehetne rekeszteni. A túlzásba vitt karácsonyi díszítésről azonban aligha lehet bármit is olvasni. Ízlések és pofonok – ahogy mondani szokás – igencsak különbözők, s karácsonykor a díszítési tobzódás, a hivalkodás is bocsánatos bűnnek, az ünnepi hangulat velejárájának tekinthető. Ami sok, az persze Kanadában is sok, de arrafelé néhány település legfőbb decemberi jellemzői lettek. Egyre több olyan falut és kisvárost tartanak számon, ahol az ünnepre készülvén az ott élő összes fenyőfát karácsonyi díszekkel aggatják tele. Valamennyi fát szétosztják a családok között. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy minden fenyőnek megvan a maga családja. Ezek szorgoskodnak a sokszor hatalmas létrák tetején, hogy minél szebbé tegyék védencük küllemét. Nagy a tét, hiszen alkotásukat zsűrizik, s a legjobb dekoratőrnek bizonyuló

családokat évről-évre díjazták. A „mindenki karácsonyfája” fogalom ezeken a településeken kissé átlényegül, hiszen a maga szabadtéri fenyőjére (fenyőjére) a díszek leszedése után is jobban odafigyelnek a helybeliek, családtagként, rokonként tekintenek rájuk, s illendően gondozzák őket, hogy szépek és egészségesek legyenek a következő díszítés idejére is.

SÖR – Norvégiában már egy-két héttel az ünnep előtt megkezdődik a karácsonyi sörök, az úgynevezett juleolök (juleilek) főzése. Készítői arra esküsznek, hogy a szokásosnál magasabb alkoholtartalmú italok története az Óskandináv időkből ered: már a vikingek is tántorogtak tőlük. Noha a legtöbben készen veszik a karácsonyi címkével ékesített üvegekben árusított nedűt, de vannak családok, amelyek maguk főzik a korsókba való különlegességeket. Karácsonyi barna sört egyébként nemcsak Norvégiában, hanem Dániában, Belgiumban, Németországban, Német-Svájcban és Angliában is piacra dobnak. Abban megegyeznek a norvégiai vetélytársaikkal, hogy sokkal erősebbek a hétköznapi kínálatban szereplő söröknél. A karácsony hangulatát azonban elképesztő – és sör esetén finoman szólva is szokatlan – adalékanyagokkal igyekeznek felidézni. Az utóbbi országokban étcsokoládé, vajkaramella, méz, fahéj, narancs és szegfűszeg lágyítja, gazdagítja (természetesen és nyilvánvaló szerencsére, nem együtt) a továbbra is sörnek – karácsonyi sörnek – nevezett ital komló- és maláta ízét.

SÖVÉNYRÁZÁS – A sziléziai németek közt elterjedt szokás volt karácsonyeste a kert kisebb fácskáit és két szántó föld, két kert közti sövényt is megrázogatni. A művelet közben így szóltak: „Rainzaum, ich schüttle dich, feines lieb, ich wittre dich!” (Sövény, téged rázlak, szép szeretóm, sejdítlek!) Ha e közben valami feltűnő mutatkozik, abból a körülményekhez képest jót vagy rosszat jósolnak.

SZEMÉTSZEMLE – A hagyományos beás cigány közösségekben december 24-én minden, a kései órákban végzendő feladatot úgy kell előkészíteni – beleértve a főzést és sütést is –, hogy estére semmiféle hulladék ne maradjon a lakásban. Szenteste ugyanis – a hitszokás szerint nem szabad szemetet kidobni, mert az szerencsétlenséget hoz a családra. Ennél csak az sodorná jóval nagyobb bajokba az éberségét veszített háznép, ha bárhol is szemét maradna... Ezért aztán elmaradhatatlan a családtagok által közösen és nagy derűvel végzett délutáni szemétkutatás.

SZERSZÁMOK KARÁCSONYA – Az, hogy a háziállatoknak is – különösen az igavonóknak, a tejelőknek és a terelőkutyáknak – több törődés jut karácsonykor, s hogy az ünnep idején jobb ellátásban van részük, az emelkedett hangulat megszokott következménye. Az azonban, hogy a hétköznapi jó szolgálatot tevő szerszámokat is beviszik a szentesti vacsorára – ahogy azt Pavelin Olga feljegyezte – merőben szokatlan. Szlavóniában azonban így cselekednek. A kalapács, a fejsze, a mángorló, de még a harapófogó is odakerül az ünnepi asztal mellé, illetve alá. Nemcsak és nem elsősorban jutalmul szolgál ez a különleges elbánás, hanem szerencsét is remélnék tőle a következő évi használatukhoz. A családdal karácsonyoló szerszámok gyógyító erejében is mélyen hittek. A közös ünnepelésben részt kapott mángorlóval dömöckölték ugyanis a fájós derekakat, vállakat és hátakat, a balta fokával pedig a fekélyeket, keléseket nyomkodták le.

TÉVÉSZÜNET – Izlandon más a népi időszámítás, mint a hivatalos: a közemberek nagy része nem éjfélről, hanem esti hat órától számítja az új napot. (Alighanem egy ősi, azóta elhagyott holdnaptáros időszámítás emléke él ily módon tovább. Náluk a név- és születésnapokat is az esedékességet megelőző este szokás megünnepelni.) Természetes hát, hogy a

karácsonyestet is öt óra tájt kezdik megülni, hiszen hatkor számukra már beköszönt az ünnep, megkezdődik a családi vacsora, majd az ajándékozás. Minderre a televíziós műsorszolgáltatók is tekintettel vannak. Tizenhét óra körül megszűnik a tévéadás és csak öt órával később indul újra, hogy ne vonja el a figyelmet a bensőséges ünnepléstől.

TOJÁSHÉJ – A lengyel karácsonyfát tojáshéj-díszekkel is ékesítik. A hagyományos dekoráció a pajaki, amelyben csillagok és színezett tojáshéjak is szerepet kapnak.

ÚRJÖVET – Az Úr eljövetelének jelentéstartalmú „Adventus Domini”, azaz az Advent szó magyarítására bevezetett kifejezés. Kezdetben a protestáns egyházakban volt használatos, mára valamennyi keresztény egyház és felekezet körében is megszokott.

VATTADÍSZEK – A karácsonyfadíszek közül a vattával imitált hótakaró-elemeket, hógombócokat és az ugyancsak vattából készített hóemberfüggőket a szászok adták hozzá a fenyődíszítés egyetemes kultúrkincséhez. Mindezeket az egykor nagyon népszerű díszeket először ugyanis Tübingiában készítették s árulták.

VESSZŐPARIPA – Walesben a karácsonyfa-függelékek között gyakran látható egy gyerekjátékként közismert, vesszőre vagy nádra ültetett, faragott lófej kicsinyített mása. Ez egy igen régi hagyományra vezethető vissza. A kelta társadalom élén álló papi osztály tagjai, a druidák a téli napforduló idején tartott szertartásaik központi kelléke volt egy borostyánnal, fagyöngyökkel és színes szalagokkal sűrűn díszített hosszú faoszlop, amelynek tetejére egy lófejet ültettek. A világosodó (rövidülő) téli éjszakák ünnepét tekintették az ó- és újév határnapjának. Ennek tiszteletére táncolták körül a közösség tagjai a lófejes rudat oly módon, hogy a váltakozó tempójú zene ritmusá-

ra valamennyi lecsüngő textil- és bőrcsíkot folyamatosan a rúdra fel, illetve arról letekerjék. Egyes kutatók úgy gondolják, hogy az említett rituális kellékből alakult ki a gyerekek által meglovagolt lófejű pálca – a Petőfi által is megénekelt „szilaj nádparipa” – s így kerül a csizma az asztalra... azaz a miniatűr vesszőparipa a walesi karácsonyfákra.

VILLANYFÜZÉR – Amikor 1885-ben egy karácsonyfán meggyújtott gyertyától keletkező tűzben csaknem teljesen leégett a chicagói kórház, feltalálók egész sora kezdett biztonsági gyertyákkal kísérletezni. Több olyan szabadalom is született, amely a gyúlékony fenyőágaknak a gyertyák körüli lángtaszító impregnálására, valamint a gyertyácskák biletmentes rögzítésére igyekezett megoldást találni. Az Egyesült Államok biztosító társaságai már azért lobbiztak, hogy alkossanak törvényt, amely betiltja a karácsonyfa-gyertyák használatát, illetve árusítását. 1895-ben Ralph Morris, egy amerikai telefonkezelő elkészítette az első elektromos karácsonyi fényfüzért, amelyen a karácsonyi gyertyácskákat apró villanykörték helyettesítették. Ötlete és fényfüzére annyira nép-

szerű lett, hogy Amerikában két évtizeden belül – minden külső kényszer nélkül – szinte teljesen kiszorította a fákról a tűzveszélyes gyertyákat.

ZABKÖTEG – Norvégiában napjainkban is kedvelt szokás zabkötetet állítani karácsonykor a ház elé a madaraknak. Ha az összegyűlt madarak hangosan csiripelnek, akkor – úgy hiszik – jól fog indulni a következő esztendő.

ZAJÓRSÉG – A karácsonyozás roppant idegesítő is lehet. Tessék csak belegondolni, miként élhető meg, ha a szomszéd családi házból éjnek évadján ezer decibellel hallik át történetesen akár a „Csendes éj” – másként gyönyörű dallama! Sokan bizony ilyenkor sincsenek tekintettel másokra. Új-Zéland egyes térségeiben ez oly mértékben vált már zavaróvá, hogy a vitás esetek mielőbbi fülrevételezésére, Wellingtonban a helyi rendőrségen belül néhány éve gyorsreagáló karácsonyi zajórséget (csend-órséget?) szerveznek annak érdekében, hogy gyorsan helyreállíthassák, illetve megőrizhessék a karácsonyhoz méltó békés hangulatot.

Hegedűs Sándor

